

A SZENTEK TISZTELETE

Bevezető gondolatok a szentkultusszal foglalkozó konferenciához

A szentek tiszteletéről szóló konferenciánk megnyitó előadásában csupán néhány gondolatot szeretnék megemlíteni, azokat, amelyek a témaválasztást motívták, valamint azokra a tudományos problémákra szeretnék utalni, amelyek megoldásához és megértéséhez konferencia-kötetünk tanulmányai remélhetőleg közelebb visznek bennünket.

A konferencia témaválasztását elsősorban azok a tudományos kérdések ösztönözték, amelyeket az utóbbi évtizedek szentkultusszal kapcsolatos kutatásai sem választak meg. Jóllehet, addig legalább már eljutottunk, hogy a megoldásra váró kérdéseket legalább megfogalmazta a tudományos kutatás. Kutatástörténeti áttekintések is születtek¹, amelyek megpróbálták kijelölni a vizsgálódások követendő útjait.² Az utóbbi évtizedek szenttisztelettel foglalkozó magyar munkái egyéni teljesítmények. Talán csak a középkori szenttisztelettel foglalkozó történeti³, valamint a barokk vonatkozású művészettörténeti írások⁴ jeleznek közöttük módszeres érdeklődést. A továbblépés érdekében hiányolható azonban, hogy nem történt meg mindmáig e kutatási eredmények áttekintő összefoglalása, amely a további munka útját kijelölné. Reméljük, hogy konferenciánk és tanulmánykötetünk valamit teljesíteni tud ezekből ebből a várakozásból részben egyfajta helyzetfelmérést adva, másrészt pedig több tudományág: egyháztörténet, szociológia, történettudomány, rendtörténet, művészettörténet, zenetörténet, néprajz, folklorisztika képviselőinek eredményeit egymással szembeállítva.

A témaválasztásban nagymértékben közrejátszott a magyar honfoglalás 1100. évfordulója. Reméltük ugyanis, hogy a konferencia előadásai és a kötet tanulmányai áttekintést adnak egy évezred vallásos életének egyik fontos területéről, különös tekintettel a magyar szentek kultuszára, amely jól jelezheti és mutathatja Magyarország európai szellemi/lelki integrációját egy adott történeti korszakban.

A keresztény szenttisztelet egyik legújabb és magyar nyelven is hozzáférhető, nagyhatású munkáját Peter Brown-nak köszönhetjük, amely elsősorban a középkor valóságosságát vizsgálja.⁵ Azt írja könyve egyik tanulságaként, hogy a keresztény szenttisztelet kialakulása törte át a Föld és az Ég korábban áthághatatlanak tűnő határát,

¹ Tüskés 1986., Bálint 1987., Barna 1990. Klaniczay 1990.

² A további tájékozódás érdekében az előbb említett szerzőkhöz irányítom az érdeklődőket. A külföldi szakirodalomból pedig Peter Brown magyarul is megjelent könyve mellett (Brown 1994.) most csupán egy, a magyar kutatásban eddig visszhangtalan munkára, a Stephen Wilson szerkesztette szentkultusszal foglalkozó könyve hívom fel a figyelmet (Wilson 1983).

³ Fügedi 1977., Klaniczay 1986., Klaniczay 1990., Török 1986., Bollók 1986.

⁴ Példának csak Szilárdfy Zoltán munkásságára utalok. Szilárdfy 1997.

⁵ Brown 1993.

azaz a szentek tisztelete kötötte össze a földit az égivel, az emberit az istenivel. Ettől kezdve a keresztény – kivétel később a protestáns – egyházak devotiojának, liturgiájának mindig fontos része a szenttisztelet, amely időhöz, térhez és társadalomhoz kötötten koronként eltérő és változó formában és szerkezetben nyilvánul meg.

A legtöbb szent kultusza lokális keretek közül nőtt ki, s terjedt el nagyobb területen, akár az egész katolikus világegyházban. Ám gyakran megmaradt a lokális keretek között egy adott térhez, társadalmi réteghez és korhoz is kötötten.

A kultuszformák terjedését a sajátos egyházi, ezen belül a szerzetesrendi keretek is elősegítették. A latin nyelvű irodalom hosszú időn keresztül felülmúlhatatlan lehetőséget teremtett mindehhez. Ez a nyelvi egyöntetűség ugyan az újkorban széttöredezett, majd napjainkra megszűnt, ám a modern kommunikációs viszonyok fejlődése (könyvnyomtatás, újságok, folyóiratok, rádió, televízió) a kereteket még tovább tágította.

A külföldi és a hazai kutatás egyértelműen rámutatott a szenttisztelet társadalmi kötődéseire⁶. Sajnos, e problémakörrel kapcsolatosan kötetünk tanulmányai kevés új gondolatot hoznak. A szentek mindenkor egy adott történelmi kor vallási ideáljait testesítették meg. A töbrétegeű kultuszokból a különböző történelmi korszakok mást és mást tekintettek fontosnak, mást és mást hangsúlyoztak, ezért a tiszteletnek más és más része aktualizálódott. A szenttisztelet a vallásos életnek így egyidejűleg, vagy történetileg egymást követően más és más igényeit elégítette ki.

A korai kereszténység mártírjai és hitvallói után a középkorban megjelentek a királyi, nemesi és a papi renden lévő szentek. A szenttiszteletnek egy sajátos szerkezete alakult ki a középkor századaiban, akár területileg is. E téren a hazai kutatás szép eredményekkel büszkélkedhet elsősorban a magyar szentek kultuszának vizsgálata terén.⁷ Később jelennek meg a polgári származású szentjeink. Csak legújabbkori magyar példát említve: így kerülhet a boldoggá avatásra várók közé orvos (Batthyány-Srtattmann László) és néprajzkutató (Bálint Sándor). A XX. században mind fontosabb értelmiségi szerepek hangsúlyosabbá válását is láthatjuk ebben.

A szenttisztelet történeti rétegeit vizsgálva már Bálint Sándor utalt egyes szentek erős rendi kötődésére. Ez mutatja a kultusz terjesztőit, a tiszteleti formák terjedésének kereteit és irányait. Példának a magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok rendi szenttiszteletét említem, s ebben a keretben a renbdalapító, Boldog Özséb kultuszát, amely nem lépte túl a rendi kereteket.

A kultuszformák keveredhetnek. Itt nemcsak a korábban túlhangsúlyozott „pogány” kultuszformáknak éppen a szenttiszteleten keresztül való „átmentésére”, megőrzésére és keveredésére gondolok csupán, jóllehet ez is fontos, hanem az egyes szentek tiszteletének kontaminációjára. Erre számtalan példánk van. Csak röviden utalok az egyik legújabb elemzésre: Antiochiai Szent Margit és Árpád-házi Szent Margit tiszteletének keveredésére⁸, vagy Remete Szent Antal és Páduai Szent Antal tiszteletének hasonló áthatásaira a népi vallásosságban⁹. E keveredés okait megtaláljuk a tér, az idő és a társadalom változó koordinátáinak összefüggés-rendszerében.

---

⁶ Bálint 1977., Tüskés 1984.

⁷ Pásztor 1940., Fügedi 1981., Klaniczay 1990., Knapp 1983.

⁸ Klaniczay–Klaniczay 1994.

⁹ Lásd Grynaeus Tamás tanulmányát ebben a kötetben!

A szentek kultuszában kifejeződik az igazság, a hatalom és a kegyelem viszonya. Ennek legszebb hazai példáit Szent László tiszteletében, nagyváradi istenítéletek (tüzesvas próbák) esetében látjuk. Ám más szentek legendái is szép számmal tartalmaznak hasonló adatokat.

A szent ereklyéje révén jelen van a társadalomban. Így lehet patrónus, protektor. Ezt a védelmet azzal kell meghálálni, hogy az ereklye őrzőhelyét, amely a közösségi összetartás helye és szimbóluma is lett, gazdagon és művészi en ki kell építeni, s felszerelni. A szent ereklyéjének felkeresése a közösségi összetartás szimbóluma is, ahol és amikor a szent közvetítő hatalma is megnyilvánul. Ez a hely és alkalom lehetőséget teremt olyan keresztény erények gyakorlására, mint pl. az alamizsnálkodás. Mind az alamizsnálkodás, mind pedig a patrónus szent ereklyéjének szánt adományok a pénzköltés elfogadott módját jelentették és jelentik, amely ráadásul még kegyelemszerző is a vallásos felfogás szerint.¹⁰ A patrónusnak ugyanis, s rajta keresztül az Úrnak mindig a legszebb járt: legszebb a költészetben, legszebb az ábrázoló művészetekben (építészet, festészet, szobrászat) és a zenében.

A szentek életéről szóló acták, viták, legendák, mondák vagy egyes motívumaik részeivé lettek a mindennapi életnek. Érzések, vágyak, törekvések fejeződtek ki bennük, ugyanakkor pl. az aitiológikus mondák világmagyarázatot is megfogalmaznak.¹¹

A szentek nyughelyei, ereklyéinek őrzőhelyei átstrukturálták az embert körülvevő teret. Ennek egyes pontjait, térelemeit szakralizálták.¹² Sok hely kegyhellyé vált, amely a szent ünnepin zarándokok tömegeit vonzza. E szent helyek hálózata fogta össze a középkorban és a kora újkorban Európát, kialakítva annak egyfajta egységét, mintegy földrajzi tükörképét adja a szentek egységének. E vázat adó szent helyek közül néhányat hadd említsek: Róma (Péter és Pál apostolok, Mária és mások), Santiago de Compostela (Szent Jakab apostol), Aachen (Szűz Mária), Czestochowa (Szűz Mária) és sok más hely, míg Magyarországon pl. Székesfehérvár (Szent István, Szent Imre), Nagyvárad (Szent László), Bába (Eucharisztia), Máriagyűd (Szűz Mária). E szakrális tér szerkezete történelmi korszakonként módosulhat: egyes helyek elvesztik jelentőségüket, más helyszínek pedig újként jelennek meg.¹³

A keresztény univerzalizmust azonban nemcsak a kegyhelyek hálózata fejezhette ki, hanem az egység gondolata jelen volt és van önmagában a szentek tiszteletében is. Hiszen egy ember életszentsége, azaz Istennel való összetartozása révén lett szent, mert megvalósította az emberek számára is oly fontos Istennel való egységet. Azt pedig mi egyszerű halandók a szenthez folyamodással, a szentek példájának követésével, közbenjárásuk és segítségük kérésével tudjuk elérni.

Minden korban és mindenütt rátalálhatunk a kereszténység közösen tisztelt szentjeire. Ők a világegyház szentjei, elsősorban a bibliai szentek (Mária, József, Anna), illetőleg évszázadok nagy alakjai: Miklós, a myrai püspök, Szent Ferenc, Pádúai Szent Antal, akiknek tiszteletében az ember közösséget érez. Újabban melléjük lépett Júdás Tádé apostol, Szent Rita, s a Mária-tisztelet megerősödését, egyfajta feléledését látjuk szerte a világban, még bizonyos protestáns országokban is (pl. Svédország).

¹⁰ Az alamizsnálkodás mellett ilyen még az ima, a böjt és a búcsújárás is.

¹¹ Lásd Lammel - Nagy 1985.

¹² Vess össze Bartha 1993.

¹³ Tüskés 1993., Bálint - Barna 1994., Kanizsai 1995.

Ez utóbbi folyamat nem független a XX. század második felének feminista mozgalmaitól sem. Jelzi, hogy bizonyos kultuszformák, a szenttisztelet bizonyos rétegei nagyon szoros kapcsolatba kerülhetnek ideológiai és politikai törekvésekkel.

A keresztény szenttiszteletben az egység mellett mindenkor ott találjuk a sokszínűség jegyeit, más szavakkal a nemzetközi mellett a nemzeti jellemzőket is. Így lehettek nemzeti szentek Jakab Hispániában, Vencel Csehországban, Adalbert Lengyelországban, Kálmán Ausztriában, Árpád-házi szentjeink pedig Magyarországon. E szentek kultusza eltérő jegyeket mutatott a különböző történeti korszakokban: lehetett iszlám-ellenes (pl. Jakab tisztelete, a Loretoi Boldogasszony közép-európai kultusza), protestáns ellenes (a megsértett Mária-képek kultusza), ortodoxia ellenes (a Napbaöltözött Asszony tisztelete), vagy éppen az egyházi úniót elősegítő (pl. a könnyező Mária-képek Magyarországon), a társadalom széles rétegeit mozgósító (mint pl. a Regnum Marianum és a magyar szentek tisztelete). A lokális szentkultuszok etnikus jegyeket is magukra ölthettek. Ezt tapasztaljuk pl. a magyarországi németek körében, mind a középkorban¹⁴, mind pedig a XVIII. században beköltözött körében Külső példák és modellek átvétele nemcsak a kiegyenlítődést szolgálta, hanem bizonyos tekintetben a kulturális közeledést és a nyelvi asszimilációt is. Ezt láthatjuk a Kárpát-medence népeinél, akiknek történetében a magyar szentek tisztelete részben a hungarus-tudat kialakulását, részben a magyarosodást segítette elő.

A szenttisztelet keretében az idő szakralizációja is megvalósul. A szentek esetében ugyanis haláluk napját, mint mennyei születésük napját, az örök üdvösségre jutás napját ünnepli meg az egyház. Ezért a régi temetési szertartások nem a gyász, a fájdalom kifejezői voltak, hanem az örömei. Ez persze módosította az egyén és a közösség halálhoz való viszonyát is, hiszen a halál többé már nem egy félelmes ellenségként, hanem egy újabb és jobb lét megérdemelt küszöbeként jelentkezett.

A korai kereszténység kor a vértanú szenteket tartotta számon elsősorban. A szentek körében a pannóniai Savariában született Szent Márton volt az első, aki nem vértanúként, hanem hitvalló életéért lett szent. Személyében az európai keresztény összetartozás gondolatának egyik fontos patrónusát is láthatjuk, akinek ebben az évben ünnepeljük halála 1600 éves jubileumát. Ő Európa egyik védőszentje, s Magyarország társpatrónusa.

Az üdvösségtörténet ünneplése, a szentek emléknapijának megünneplése a kereszténységben „megállítja” az időt. Jelentővé teszi a múltat, hiszen az ünnepben összekapcsolódik a tegnap s a ma, s az ünnep egyúttal előre vetíti a jövő egységét is.

A keresztény ünneplés, s ezen belül a szentekre emlékezés történetivé, egyszerre emberivé, megfoghatóvá és elérhetővé, követhetővé, átélhetővé tette és teszi az eszményit, amelyet a szentek élete valósított meg. Ezáltal lehetett és lehet a szenttiszteletben felismerni a remélt dolgok valóságosságát, amelyek elérése már nem lehetetlen. Megvalósításukban már van előzmény, van példakép. (A szentek példakép szerepét a protestantizmus sem utasította el.) Sőt, a szentek egyúttal segítséget is jelentenek közbenjárásukkal, s életükkel egy követhető segítő eszköztárat is felkínálnak tisztelőik számára. Példájuk követésével az ember Isten embere lehet.

---

¹⁴ Pásztor 1940.

Irodalom

- BÁLINT Sándor
 1977 *Ünnepi kalendárium*. Szent István Társulat, Budapest.
 1987 A magyar vallásos népelet kutatása. *Vallási néprajz* 3. Budapest, 8–66.
- BÁLINT Sándor–BARNA Gábor
 1994 *Búcsújáró magyarok*. Szent István Társulat, Budapest.
- BARNA Gábor
 1990 Zur Erforschung des religiösen Volkslebens im Ungarn der Nachkriegszeit.. In: EBERHART, Helmut–HÖRANDNER Edith–PÖTTLER, Burkhard szerk. *Volksfrömmigkeit*. Verein für Volkskunde. Wien, 91–106.
- BARTHA Elek
 1993 *Vallásökológia*. Debrecen.
- BOLLÓK János
 1986 Szent Imre alakja középkori krónikáinkban. In: FÜGEDI Erik szerk. *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Gondolat, Budapest, 61–75, 309–313.
- BROWN, Peter
 1993 *A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben*. Atlantisz, Budapest.
- FÜGEDI Erik
 1977 Kapisztránói János csodái. *Századok* 847–887.
- KANZ, Heinrich
 1995 *Die Jakobswege als Erste Europäische Kulturstraße. Wanderpädagogische Reflexionen*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- KLANICZAY Gábor
 1986 Az 1083. évi magyarországi szentté avatások. In: FÜGEDI Erik szerk. *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Gondolat, Budapest, 15–32, 297–303.
 1990 Szentkultusz a középkori Magyarországon. In: *A civilizáció peremén. Kulturtörténeti tanulmányok*. Magvető, Budapest, 211–229. 366–373.
- KLANICZAY Tibor–KLANICZAY Gábor
 1994 *Szent Margit legendái és stigmái*. Irodalomtörténeti füzetek és Argumentum, Budapest.
- LAMMEL Annamária–NAGY Ilona
 1985 *Parasztbiblia*. Magyar népi biblikus elbeszélések. Gondolat, Budapest.
- KNAPP Éva
 1983 Remete Szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulumfeljegyzések elemzése. *Századok*. 512–553.
- PÁSZTOR Lajos
 1940 *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*. Budapest.
- SZILÁRDFY Zoltán
 1997 Szilárdfy Zoltán művészettörténeti munkássága. *Ars Hungarica* XXV. 8–11.

TÖRÖK József

1986 Szentté avatás és liturgikus tisztelet. In: FÜGEDI Erik szerk. *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Gondolat, Budapest, 33–47, 303–308.

TÜSKÉS Gábor

1984 A barokk-kori szenttisztelet rétegei. In: HOFER Tamás szerk. *Történeti antropológia*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 138–151.

1986 A népi vallásosság kutatása Magyarországon. In: TÜSKÉS Gábor szerk. *„Mert ezt Isten hagyta ...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Magvető, Budapest, 18–62.

1993

WILSON, Stephen (szerk.)

1983 *Saints and Their Cults. Studies in Religious Sociology, Folklore and History*. Cambridge University Press, Cambridge.

Barna, Gábor

Cult and Veneration of Saints Introductory Thoughts to the Book

Several circumstances influenced the subject of the conference: first to sum up our knowledge about the cult of saints in the field of several branches of science, secondly to raise new questions and problems in connection with the veneration of saints, thirdly the relations of the Hungarian and European cult of saints, and finally to summarize our knowledge about the veneration of Hungarian saints on the 1100th anniversary of the Hungarian settlement.

The saints always represented the religious ideals of a certain age. From their cult the different ages emphasized different features. Through this the patron saint could be an integral part of the everyday life. His or her veneration can appear in religious literature, music and fine arts. The opening essay tries to draw up these questions.

*

A szenttisztelet történeti formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete című konferencia másutt megjelent előadásai:

Beszédes Valéria: Szent Antal tisztelete. In: Beszédes Valéria *Ünnep ez Minéink. Írások a szabadkaiak népi vallásosságáról*. Szabadka, 2001. 63–73.

Császár Attila: Pádai Szent Antal tisztelete Kapuváron. *Arrabona* 37. Győr, 1999. 257–264.

Silling István: Szent Anna tisztelete és ábrázolásai a Bácskában. *Üzenet* (Szabadka) XXVI. évf. 1997. 1–2. szám 65–72.

D. Tóth Judit: Toposzok Szent Jeromos *Hilarion élete* című vitájában. In: Goretity József (szerk.) *Motívumkutatás és mítoszkritika. Komparatistikai tanulmányok*. Kosuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998. 1–16.